

*Др Драгана Ђорић, асистент
Правног факултета у Новом Саду*

ЕКОЛОШКА ЕТИКА – ПОЈАМ, ИСТОРИЈАТ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА¹

Сажетак: *Иако се чини да је еколошка етика производ неких нових, модерних стремљења тек у последњих 20-ак година, говор о овој веома значајној теми и проблематици траје већ неколико векова. У својим почецима оспоравана, и неприхваћена, посматрана као непотребна и штетна по људски род, еколошка етика је успела да превазиђе бројне проблеме на свом трновитом путу. Значај еколошке етике је у "обезбеђивању моралној основа за друштвене политике упућене на заштити животне средине и опоравак деградираних околине". Друштва аутори, ипак сматрају, да овај изв. "мудри антиројцензиранизам" може бити и циничан, те да висок ниво антиројцензиричности у пракси овој материји подразумева заправо контраефекат. Крајњи приказ најзначајнијих теорија, дефиниција еколошке етике као и праваца развоја еколошке етике јесу основни предмети овог рада.*

Кључне речи: *еколошка етика, екологија*

Уводне напомене

Иако се чини да је еколошка етика продукт неких нових, модерних стремљења тек у последњих 20-ак година, говор о овој веома значајној теми и проблематици траје већ неколико векова. У својим почецима оспоравана, и неприхваћена, посматрана као непотребна и штетна по људски род, еколошка етика је успела да превазиђе бројне проблеме на свом трновитом путу. Иако зачетке ове мисли налазимо у кругу људи окупљених око Ралфа

¹ Рад је настао у току ангажмана на пројекту "Биомедицина, заштита животне средине и право" бр. 179079 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Емерсона, 30-их година 19 века², (које се због тога називају *претероеколошким*)³, недостатак снажног утемељења еколошке мисли је био пресудан за стагнацију њеног развоја. Као да истицање значаја односа људи према другим живим бићима која нису људи, није узело довољно маха, или су protagonisti ових теорија били слаби, тек-инспирација за настанак ове гране етике је настала, како тврде бројни теоретичари, тек 1970. године приликом обележавања првог Дана земље⁴. Непосредни повод и за установљавање међународног Дана Земље јесте значај очувања и заштите животне средине, каквом је познајемо, а који су први пут у другој половини прошлог века промовисали двојица теоретичара, Лин Вајт и Алдо Леополд⁵.

Лин Вајт је 1967 године објавио чланак под насловом „*The Historical Roots of our Ecological Crisis*“⁶, у којем је осудио неприродан и изузетно лош третман природе и нашег животног окружења од стране људи. Вајт наводи да се реч „екологија“ према његовим истраживањима, први пут спомиње у англоамеричким изворима 1873. године⁷. У време настанка његовог есеја, скоро век након тога, и „екологија“ као појам и као дисциплина и као однос човека природи из које је појам потекао, су се доста променили на горе. За галопирајућу еколошку кризу Вајт је окривио став о супрематичности људских бића у односу на друге облике живота, који потиче још из средњег века. Религија је обликовала друштво и његове чланове: она је стога и заслужна за успостављање контроле над природом путем технологије. Дакле, технологија, поткрепљена уверењем о надмоћи људи јесте основ и срж еколошке кризе. Вајтова идеја о повезивању хришћанских

² Али и још раније, безмало и код античких теоретичара и филозофа.

³ Т.Маркус, Еколошка етика, развој, могућности, ограничења, Соц.Екол. Вол.13./2004, стр 1-23.

⁴ *A Very Brief History of the Environmental Ethics for Novice*, доступно у целини на сајту : <http://www.cep.unt.edu/novice.html>. Приступ сајту: новембар 2011. године

⁵ Неки извори, као што је Станфордова електронска енциклопедија филозофије, спомињу и чланак Рејчел Карсон, објављен 1963. године, под насловом : *Silent Spring*, а који се први пут отворено бавио штетношћу ДДТ и адитива у храни. Карсонова је посебно критиковала понашање свих на позицијама политике и уопште доносилаца одлука, што се у ситуацијама доношења одлука, окрећу искључиво неким специјалним, техничким дисциплинама, заборављајући оно најбитније, -постављање вредносних питања и одлучивања о томе шта је вредније, јаче и боље у нашем свету. О овој аргументацији, будући да нам текст није био доступан у оригиналу, може се више видети код: Џозеф Р. де Жарден, Еколошка етика-увод у еколошку филозофију, четврто издање, Сл.гласник, Београд, 2006. године, стр 35. Међутим, управо радови Вајта и Леополда су отворили дискусију о еколошким проблемима на један нови, филозофски начин, будући да су разматрали апстрактне феномене.

⁶ Текст у целини доступан на сајту : <http://www.uvm.edu/~gflomenh/ENV-NGO-PA395/articles/Lynn-White.pdf>. Приступ сајту: новембар 2011. године

⁷ Неки извори наводе да је реч "екологија" први пут употребио Е. Хекел (Е. Haeckel) у делу "Природна историја стварања" (*Natural History of Creation 1866*), према : Весна Милојевић, Екологија, хуманизам, култура, Теме, 2/ 2002, стр.245-260.

вредности ,технолошког динамизма и еколошке кризе , сматрали су његови савременици ,може се разумети само у контексту свеобухватног приступа историји, тј посматрања истог у средњовековном периоду⁸.

Алдо Леополд је свој чланак под насловом “*The Land Ethic*”⁹, посветио истраживању филозофских корена еколошке кризе.Прва етичка разматрања су , како наводи Леополд, имала за предмет односе између људи, појединаца, затим односе појединаца са друштвом и обрнуто. Стално је присутна та намера интеграције појединца у друштво, са свим својим правним, етичким и другим импликацијама. Но никако да се обрати пажња на-земљу, ово обично тло које газимо сваког дана. Та земља, као место за ходање, као врста фабрике хране у чији развој је потребно минимално улагање, нема свој разрешен статус. Однос према земљи је чисто економске природе, тврди Леополд, и успостављене су само привилегије људи приликом искоришћавања земље, без икаквих обавеза њеног очувања и одговорности за прекомерно коришћење и уништавање.Човек припада земљи, а не земља човеку. Власти човека над природом дакле, нема, јер је човек, како је Леополд сматрао, део биотичке заједнице коју чини природа¹⁰.

Проширење поља етике на нови заштитни објекат, тј заштиту земље, Леополд је сматрао еволуционом потребом али и револуционарним научним достигнућем. Настанак посебне гране етике која ће се бавити заштитом земље, сматрао је даље, јесте не само производ једног времена и тренутне потребе, већ дубоко емоционални и интелектуални процес, усмерен за очување и дивљине и земље саме, као посебног ентитета. Иако земља није *мислећи објекат*, као што основни постулати етике захтевају за субјекта заштите, она има свој живот, своју старост и своје болести као свако друго људско биће. Стога је покретање овакве етике и решавање питања коришћења земље и њених природних и скривених богатствата од неизмерне важности за цео људски род.

Савремени услови формирања еколошке етике

Седму деценију 20. века обележиле су расправе поводом ова два есеја¹¹ које су „анималистички“ инспирисане (усмерене на успостављање једнаког односа према свим животињама). Као производ те «буре» критика

⁸ *Encyclopedia of Religion and Nature*,(London & New York: Continuum, 2005), Edited by Bron Taylor pg. 1735-1737.

⁹ Текст у целини доступан на сајту : <http://home.btconnect.com/tipiglen/landethic.html> . Приступ сајту: новембар 2011. године

¹⁰ Т.Маркус: Еколошка етика, развој, могућности, ограничења,Соц.Екол. Вол.13./2004, .стр 1-23.

¹¹ *Roderick Frazier Nash, The Rights of Nature, History of Environmental Ethics, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, ppg- 12-19.*

али и одобравања, 1972. године је организована прва међународна конференција, која је у фокусу имала управо - филозофско виђење предстојеће велике еколошке кризе. Треба напоменути да је током 70-их година, коментарисање есеја Вајта и Леополда било –мултидисциплинарно: расправе су се одвијале на историјском, теолошком или религиозном нивоу, али никако искључиво на филозофском. Бројни радови, проистекли са ове конференције су штампани у посебној публикацији 1974. године под насловом : *Philosophy and Environmental Crisis*. Битно је нагласити да јавност скоро није била упозната са еколошким проблемима нити о могућим начинима решавања истих , због недостатка информација. Кругови моћи, они који су се бавили експлоатацијом земље, воде и других природних богатстава нису били спремни да „пусте“ такве информације у јавност¹².

Са друге стране, успостављање јасних параметара за оцену нивоа и обима друштвене одговорности појединаца и предузећа постепено је довело до попуштања притиска на медије, који су извештавали о овим проблемима, али и на стручну и научну јавност. Један од видова притиска на стручну и научну јавност јесте спречавање публиковања чланака из области заштите животне средине и утемељење еколошке етике као посебне дисциплине. Извори су у том смислу били малобројни и ретки, евентуално је један рад годишње, или једна књига у неколико година успела да угледа светлост дана. У том смислу, 70-те године прошлог века су значајне због својеврсног „бума“ радова из ове области: Џон Коб издаје 1972. године књигу под насловом *Is it Too Late? A Theory of Ecology*, Ричард Рутли 1973. године чланак под насловом : *Is There a Need for New, Environmental Ethics*¹³, а Џон Пасмор 1974. године такође чланак, под насловом: *Man's Responsibility for Nature*.¹⁴ Наведена дела су била претежно религијског или теолошког карактера, иако су их писали махом –филозофи.

Бројни теоретичари се слажу у једном: дело Холмса Ролстона III, *Is There an Ecological Ethics*¹⁵, је коначно поставило темеље еколошкој етици. Ако се екологија посматра као посебна наука створена на бази концепата и природних правила о томе како се човек треба понашати према природи која га окружује и како да исту разуме и уважава, онда управо та пра-

¹² Roderick Frazier Nash, наведено дело, стр.28.

¹³ Routley, Richard (1973), 'Is There a Need for a New, an Environmental, Ethic?', *Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy, Varna, 1: 205-10. Reprinted in "Environmental Philosophy: from Animal Rights to Radical Ecology"*, (ed. M. Zimmerman et al.), Prentice Hall: New Jersey, 1993, pp.12-21.

¹⁴ John Passmore, *Man's Responsibility for Nature: Ecological Problems and Western Traditions, History of Political Economy Fall 1975* 7(3):392-395;

¹⁵ Текст у целини доступан на сајту : <http://www.jstor.org/pss/2379925>. Приступ сајту: новембар 2011. године

вила чине ову науку централном. Испитујући однос између науке и моралности, чији је производ еколошка етика, Ролстон је дошао до закључка, да еколошка етика представља помирење два света правила-прескритивног и дескриптивног., и да ни у једној другој области није оно доследније и боље изведено него управо у-еколошкој етици.

Ти темељи, колико год се тежило томе да постану јасни и чврсти, су били „чудна мешавина и мејнстрим филозофија“¹⁶. Таквом ставу јавности је допринело неорганизовано бављење наведеном тематиком ; аутори су обрађивали поједине области, без утврђивања основних начела саме еколошке етике и њеног дефинисања. Затим,немогућност објављивања радова из области екологије, као и веома сужене могућности отварања јавних расправа су погодувале наведеном мишљењу. Треба споменути и Пасморову књигу, јер је она од свих књига које су се афирмативно изразиле о успостављању нове, еколошке етике, установљавање исте оспоравао јер су "...хуманистичка филозофија Запада и просвећени антропоцентризам сасвим довољни за суочавање са еколошким проблемима и њихово решавање".¹⁷

Постављање нешто јаснијих, филозофских темеља еколошке етике учиниле су две књиге, прва аутора Џона Коба : *The Liberation of Life*¹⁸ и друга, Робина Атфелда : *The Ethics of Environmental Concern*¹⁹. Крај 80-их година прошлог века обележава пораст објављивања радова еколошке и еколошко-филозофске тематике, а развија се и екофеминизам, о чијим основним поставкама ће бити речи касније у тексту. Значајно је споменути и чланак Герета Хардина из 1968 године *The Tragedy of the Commons*, због концепта "еколошки заснованог фундаменталног проширења моралности". У питању је својеврсна логичка дилема, где више особа, које делују независно једне од друге и једино су заинтересоване за остварење сопственог интереса, ће на крају посегнути за једним извором и исти делити онолико колико им то могућности дозвољавају, иако је јасно да није ни у чијем интересу да извор свог богатства дели са другима". У оквиру еколошке нау-

¹⁶ John Passmore, наведено дело.

¹⁷ Т.Маркус, Еколошка етика, развој, могућности, ограничења, Соц.Екол. Вол.13./2004, стр 1-23.

¹⁸ Одабрани делови књиге доступни на сајту : http://books.google.rs/books?id=h3c6AAAIAAJ&pg=PA33&lpg=PA33&dq=The+Liberation+of+Life&source=bl&ots=RYHBUaqSI_&sig=kO9EKEvNFk-RZr-bzmtqFAq0G3A&hl=sr&ei=G4HiTpyLbsar8QPDqOSLBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CDoQ6AEwAw#v=onepage&q=The%20Liberation%20of%20Life&f=false. Приступ сајту: новембар 2011. године

¹⁹ Одабрани делови књиге доступни су на сајту: http://books.google.rs/books?id=02hbIjACYnoC&printsec=frontcover&dq=The+Ethics+of+Environmental+Concern&hl=sr&ei=dIHITojZEclJ8gPisZScBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CC0Q6AEwAA#v=onepage&q=The%20Ethics%20of%20Environmental%20Concern&f=false. Приступ сајту: новембар 2011. године

ке, сам Хардинов концепт *Tragedy of the Commons* је често употребљаван у контексту спознавања одрживог развоја, а утицао је и на расправу о глобалном отопљењу.²⁰

Појам еколошке етике

Како и зашто баш етика у екологији?

Било би веома тешко истраживати појаве у свету око нас, без одговарајућег вредносног приступа, без утврђеног вредносног система, без основних етичких категорија, као што су правичност, правда, корисност, једнакост. Право својине мора да устукне пред правом правде или правом корисности или правом једнакости. Ти вредносни кодови се налазе у нама самима, у суштини саме етике и етике бића. Аксиолошки приступ се чини најбољим за целовито сагледавање свих проблема и проналажење ефикасних решења²¹. Под еколошком етиком се данас подразумева „скуп моралних односа насталих између света људи и света природе“²². Етички принципи који уређују ове односе стварају оквир за наша права, обавезе и обим одговорности који имамо према животној средини.

Неки теоретичари су склони разликовању две врсте природних екосистема и стога, две лествице етичких правила. Прву групу природних екосистема чине они екосистеми које људи нису никада искоришћавали и нису претрпели никакве или не бар значајне промене ефеката људске културе. Другу врсту природних екосистема чине екосистеми које су људи ипак, донекле изменили својим активностима, било да је то због нпр сече дрвећа, ископавања рудних богатстава и сл. Такав екосистем се не може вратити у пређашње стање или евентуално може у неком обиму али после дуже времена (на место дрвећа које је посечено да се засади нова шума али ефекат истог је видљив тек за пар десетина година).

Еколошком етиком други теоретичари сматрају филозофску дисциплину која се бави моралним односом људских бића према животној средини и према бићима која нису људи.²³

Но, има и оних који осећају потребу да прво оправдају употребу етике у овом контексту. Тако Џозеф Р. де Жарден сматра да једино „... етика

²⁰ Текст у целини доступан на сајту : <http://www.sciencemag.org/content/162/3859/1243.full.pdf>. Приступ сајту: новембар 2011. године

²¹ Т.Маркус: Еколошка етика, развој, могућности, ограничења, Соц.Екол. Вол.13./2004, стр 1-23.

²² Paul W. Taylor, *Respect for Nature-The Theory of Environmental Ethics, the 25th edition with a new foreward by dale jamieson, Prinstone University Press, GB, 2011, ppg. 18-19.*

²³ Детаљнија објашњења ове аргументације на : <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сајту: новембар 2011. године

представља значајан процес прављења корака уназад...самосвесног искорачивања из властитих живота како бисмо размисли о типу живота какав водимо, како би требало да поступамо и каква врста људи би требало да будемо“.²⁴ Под етиком овај аутор подразумева само својеврсног и веома способног водича у потрази за бројним одговорима из области екологије, јер, треба имати у виду- наука и технологија не дају увек и не дају потребна решења ових проблема. Овај аутор на крају саму еколошку етику дефинише као „... систематичан опис моралних односа између људских бића и њиховог окружења...која мора настојати да објасни карактер тих моралних норми, које управљају људским понашањем према свету природе...те утврдити и према коме и према чему људи имају одговорности“.²⁵

Стално се истиче потреба стављања под контролу доминантних трендова нашег доба, који се углавном састоје у искоришћавању природних добара за људске потребе без ограничења. Немогуће је повући јасну линију између “правих” и “неправих” природних екосистема. Можда би, како неки предлажу, требало да почнемо размишљати другачије, да ти „екосистеми припадају континууму који проистиче из екосистема који су постојали на земљи још пре постојања људи, а кроз градацију и повећање људског утицаја крећу се полако ка супротној страни тог спектра, где су екосистеми потпуно регулисани и чак стварани од стране људи“.²⁶ Дакле, неке од тих екосистема могли бисмо слободно назвати вештачким екосистемима, те поставити питање, да ли је њихово очување једнако битно као и очување оних који су –потпуно природни.

Где је овде интерес и значај филозофије? Он се огледа у томе што се посматрање екосистема назива „балансом природе“ и више се не посматра као врста основне норме у оквиру целог система норми о природи и њеној заштити. „Баланс природе“ је постављен као доказ великих достигнућа у свету живих бића. По овој идеји, врсте популација сваке биотичке заједнице као и све друге врсте које постоје у земљиној биосфери стварају интегрисани систем хармоничних односа између тих делова. Стални еквилибријум овог система, посматраног у целини, ради у заједничку корист свих живих бића. Основна питања која се овде издвајају су²⁷:

²⁴ Цозеф Р. де Жарден: Еколошка етика-увод у еколошку филозофију, четврто издање, Сл.гласник, Београд, 2006. Године, стр. 31.

²⁵ Цозеф Р.де Жарден, наведено дело, стр.40.

²⁶ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сајту: новембар 2011. године

²⁷ Наведена питања су према извору: *Paul W. Taylor, Respect for Nature-The Theory of Environmental Ethics, the 25th edition with a new foreward by dale jamieson, Prinestone University Press, GB, 2011, ppg20-22.* Због њиховог значаја за дефинисање еколошке етике, преносимо их у потпуности, што је тачније могуће, сходно преводу.

1. Да ли људско понашање и радње према природним екосистемима могу бити предмет моралних разматрања? Постоје ли и које би садржине могли бити етички принципи које можемо следити у нашем третирању животне средине? Да ли чињеница да наше радње утичу на животе дивљих животиња или биљака има неки етички значај и да ли ми уопште размисљамо о томе док нпр. беремо цвеће или док у лову убијамо, забаве ради, неку дивљу животињу? Да ли ће нам свест о једнаком третману биљака и животиња као и према људима помоћи да се уздржимо од ових активности? Имамо ли обавезе и одговорности у односу на природни свет који нас окружује, независно од односа према људима који су нормирани на другачији начин?

2. Ако је одговор на претходна питања потврдан, онда су ти исти морални облици и параметри укључени и у еколошку етику, те се она разликује од опште етике само по субјекту заштите. У складу са тим, какве то (нове) особине и стандарде доброг понашања и правила треба имати јер није у питању квалитативно исти субјект који поседује свест?

3. Како ћемо неког натерати да поштује ова правила и стандарде? Како натерати људе да озбиљно схвате да поштовање етичких постулата у односу према природи је скоро и битније од поштовања других правила понашања у односу на друге људе? Можемо ли направити валидне основе, које ће једнако везивати све, у погледу свих и свега?

4. На који начин наше обавезе и одговорности према природном свету (ако претпоставимо да их имамо) могу да се носе са оним што имамо против људских интереса и вредности? Да ли ће те обавезе и одговорности тражити од нас да повремено деламо против људских циљева, и ако је то тачно, да ли ће те обавезепревазићи квалитативно испуњење људских циљева те постати вредније и битније?

Сваки систематичан и свеобухватан одговор на наведена питања, сматра П.Тејлор, треба сматрати еколошком етиком. Дакле, дефинисање еколошке етике није једноставно као што смо сматрали на почетку. У овом случају, акценат је стављен на сукоб између два етичка система- људског и не-људског, оног који се односи на друга жива бића која нису људи. Испуњавање обавеза које намеће еколошка етика јесте нешто где ће се морати жртвовати и понеки људски интерес, где ће човек морати, да би донео правилну одлуку, да се постави на место субјекта заштите, у овом случају-природе. Доношење одлука, посебно етичких није лако; доносити етичке одлуке у име и на начин како би то одговарало "немислећим субјектима" као што су биљке и животиње, јесте још теже. Но то не значи да треба поставити еколошку етику по страни, већ да треба схватити да је формирање еколошке етике и њена доследна примена кључ наше даље егзистенције на земљи.

Правци развоја еколошке етике

Станфордова електронска енциклопедија филозофије спомиње следеће правце развоја еколошко -етичке мисли²⁸:

1. "дубока (или дубинска)екологија" (*deep ecology*)
2. феминизам и енвиронментализам
3. разочараност у постојећа решења које ствара тзв. нови анимизам
4. друштвена екологија и биорегионализам.

Покрет "дубоке (или дубинске)екологије" (*deep ecology*) је настао у Скандинавији, као резултат дискусије између познатих теоретичара Наеса, Квалога и Фаарлунда, који су годинама гајили исту страст за очување великих планина. Сматра се да је њихово заједничко освајање врхова Хималаја те својеврсна опчињеност "шерпаском културом"²⁹ утицала на њихово скоро екстремно опредељење за бављење овом тематиком. Борба против загађења животне средине, очувања извора и очување достигнутог развоја здравља људи те његово стално унапређење али никако не науштрб развоја природе, јесу неке од основних поставки овог правца еколошке етичке мисли.

Истицање једнакости свих живих бића, тј постављање у исти ранг људи, биљака и животиња, те заступање једнаког права свих бића да се једнако развијају сходно својим животним условима, заступнике овог мишљења су довеле до бројних конфронтација и са другим екологима. Нарочито спорно је било виђење тзв. "власништво сопственог интереса"-појма који су представници "дубинске екологије" користили да би дефинисали интерес сваког живог бића да се изјасни о својој добробити и да се за исту бори. Проблематично је како ће ту борбу реализовати планине, реке, биљке и сл, будући да немају сопствену признату вољу нити су у том смислу тако и толико жива бића да имају развијену свест о себи и својој околини, нити имају механизме или начине како да исту борбу реализују и остваре сопствену заштиту.

Такође, познати су и по термину „ доминантни поглед на свет“³⁰, под којим су подразумевали главни узрок еколошких разарања. Дефинисани су и основни принципи дубинске екологије, који су садржали висок ниво освешћености за очување животне средине и успостављања једнаког третмана људи и осталих живих бића. Акцент је био стављен и на нужну промену у политикама које се баве заштитом животне средине, што је даље морало утицати на економске, технолошке и идеолошке номенклатуре.³¹

²⁸ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сјју: новембар 2011. године

²⁹ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сјју: новембар 2011. године

³⁰ Цозеф Р. де Жарден., наведено дело, стр.331.

³¹ Цозеф Р. де Жарден., наведено дело, стр.333.

Током 80-их година, овај покрет се претворио у тзв. "екофилозофију", која нажалост није даље одмакла од одбијања напада на себе да је заправо, прикривени људски колонијализам. Неки су их нападали да на овај начин желе да задрже сва природна богатства само за људе који су богати, иако ни у једном трагу својих размишљања нису тако нешто навели. Но, остало је као неразрешено питање, како би се принципи "дубинске екологије" могли примењивати у различитим друштвеним, економским и животним условима.

Екофеминизам је понудио једно потпуно другачије виђење еколошких проблема и начине њиховог решавања, наравно на основу традиционалног феминизма. Инестра Кинг, која се крајем 80-их година прошлог века издвојила као представница ове мисли³², истицала је да "доминација мушкараца над женама представља историјску организациону форму у људском друштву са којима почиње свака хијерархија у друштву... тако се и експлоатација природе може посматрати као манифестација и продубљивање начина угњетавања жена, јер се природа на разне начине "удружује" са женама и подржава их, које су већ довољно инфериорне и угњетаване културом у којој доминирају мушкарци."³³

Теоретичарка Вал Плавуд се почетком 90-их година прошлог века посебно бави овим питањима. Она дефинише и тзв. андроцентрични или патријархални начин угњетавања жене, као онај образац понашања путем којег једна страна -у овом случају мушкарци, користе разне механизме за остваривање своје доминације на свим пољима, у односу на интересе друге слабије стране. Међутим, главне замерке овој врсти еколошке мисли су, како се слажу бројни теоретичари, управо та злоупотреба чисто женске борбе за њихово изједначавање са мушкарцима, те својеврсно извртање истине и стављање потребе заштите и очувања природних ресурса у неки други план³⁴. Но, може се овој филозофској оријентацији поставити и

³² Инестра Кинг се спомиње као утемељивач овог еколошког правца у оквиру Станфордове електронске енциклопедије филозофије на сајту: <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>, делови овог рада, под пуним насловом :King, Y. (1989) 'The ecology of feminism and the feminism of ecology', in J. Plant (ed.) *Healing the Wounds - The Promise of Ecofeminism*, Merlin Press, London, pp. 18-28. доступни су у неким публикацијама и енциклопедијама као што су: Karen J. Warren: *Ecological Feminist Philosophies: An Overview of the Issues*, доступно на сајту : <http://jan.ucc.nau.edu/~dss4/WARREN1.PDF>; *Gender ,Body, knowledge-feminists reconstruction of being and knowing*, Rutgers University Press, SAD, 1989. и сл. Приступ сајту: новембар 2011. године

³³ Цитат доступан на <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>, Приступ сајту: новембар 2011. године

³⁴ Седамдесете године прошлог века су, чини се, биле изразито плодно тло за настанак нових еколошких теорија. Тако овај период бележи и стварање тзв. екофеминизма, о чему је било речи раније у тексту.

озбиљно питање: каква је веза између човекове доминације над другим људима, посебно доминације мушкараца над женама, са доминацијом људског рода у односу на другим живим бићима? Да ли су у питању исти и квалитативно слични односи између надређених и потчињених, или су у питању две квалитативно различите појаве, те је основа саме теорије – вештачки направљена?³⁵

Но, нови анимизам³⁶ је можда теорија која захтева мало већу пажњу него претходне. Наиме, у оквиру неомарксистичке франкфуртске школе, коју су основали Теодор Адорно и Макс Хоркхајмер, велика пажња је била посвећена управо развоју еколошке филозофске мисли. Кључ за решење еколошких проблема је, према припадницима ове филозофске школе, у спознавању наше отуђености према својој околини, те превазилажењем исте у циљу успостављања хармоније. Гарантовање неограничене моћи људима, од чега ће део те моћи зависити од експлоатације добара, не решава нас страха од природе, већ нам уништава смисао за поштовање закона. Својеврсно разочарење следи- разочарење природе у нас и нас у природу.

Адорно је говорио и о "*sensuos immediacy*"³⁷. Према Адорновом мишљењу, ми не видимо и не треба да видимо природу само као објекат конзумације, већ можемо директно и спонтано да се упознајемо са природом без икаквих интервенција посредника: приступ природи јесте нешто што се мора одвијати на овај начин, директно, јер то представља већу вредност и лепоту од других, материјалних ствари.

И на крају, у оквиру социјалне екологије и биорегионализма, Мареј Букхин (или Букчин, како неки преводе) посматра екологију као друштвени покрет и проблем са којим се суочавамо као класичне друштвене проблеме, који се такође могу на класичан начин, без уплива посебних метода и техника, решити. Као што себе саме стављамо у функцију остварења сопствених циљева тако то треба да чинимо и кад је природа у питању. Наше способности треба да користимо на прави начин, а не против извора и порекла нас самих. Искоришћавање природе треба дакле да буде замењено са другачијом формом живота који је посвећен очувању природе.³⁸

Такође, спомињу се и две врсте традиционалних етичких теорија, као што су консеквенцијализам и деонтолошка теорија а које имају запажено место у номенклатури еколошко-етичке мисли.

³⁵ Цозеф Р. де Жарден, наведено дело, стр.403.

³⁶ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сајту: новембар 2011. године

³⁷ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сајту: новембар 2011. године

³⁸ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Приступ сајту: новембар 2011. године

Као најзначајнији представник деонтолошког виђења³⁹ решавања еколошких проблема спомиње се Пол Тејлор⁴⁰, који има своју верзију биоцентризма. Он сматра да сва жива бића на свету јесу телеолошки центар живота, који може бити побољшан или погоршан, и да сва ова бића имају једнаку интристичку вредност којом захтевају морално понашање за себе саме. Интристичка вредност дивљих животиња даље ствара моралну обавезу за нас да очувамо или промовишемо њихова добра као сопствена и да све оне случајеве у којима се ова бића представљају као нижа бића једноставно занемаримо. Консеквенцијализам је, са друге стране, као своју основну поставку имао тврдњу да сва осећајућа бића (тј. они који су способни да осете задовољство или бол) треба да буду третирана једнако. Питер Сингер⁴¹ је чак тврдио да је антропоцентричан начин привилеговања људи арбитреран и да није оправдан из истих разлога из којих не оправдавамо сексизам нити фашизам.

Дубинска екологија, екофеминизам и друштвена екологија су имали велики утицај на политичке позиције у погледу очувања животне средине. Феминистичке анализе су често добродошле због психолошког увида у бројна морална и друштвена питања. Природа више није само обична конструкција, она је живо и осећајуће биће, које трпи бол сваки пут кад се посече дрво или испусти отровни отпад у реку.

Позната је и Маршалова категоризација⁴², коју је кристалисао проучавањем етичких ставовишта и вредновањем животне средине у друштву уопште, у последњих 40 година па тако постоје:

1. Либертаријански екстензионизам
2. Еколошки екстензионизам и
3. Конзервативна етика.

1. Либертаријански екстензионизам има основу у грађанским правима и гаранцији једнаких права свим члановима заједнице, било да су људи или друга бића. Овде би од претходно наведених теорија улазио покрет дубоке екологије, затим рад Питера Сингера, који је сматрао да круг који се шири са моралним вредностима би требао поново да се нацрта да би у њега могла да уђу и права животиња која нису људи. У првом издању сво-

³⁹ <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. *Присцјују сајту: новембар 2011. године*

⁴⁰ Paul W. Taylor, *наведено дело, сџр.2.*

⁴¹ Сингер је познат по својој борби за права животиња. Издао је два вредна дела: *Singer, Animal Liberation* и *Practical Ethics*. Оба су доживела неколико издања, и сматрају се уџбеницима у области права животиња..

⁴² Више о овој категоризацији теорија у: *A. Marshall, 2002, The Unity of Nature, Imperial College Press: London*, подаци према извору са сајта: [http://en.wikipedia.org/wiki/ Environmental_ethics](http://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_ethics). Приступ сајту: новембар 2011. године

је "Практичне етике" тврдио је да „неосећајући ентитети“, као што су биљке, не би требало да буду укључени у тај круг моралних вредности. У другом издању је променио мишљење, да би укључивање биљака било могуће у том кругу али би било проблематично.

2. У овој групи схватања Маршал није ставио велики акценат на људским правима ,већ на препознавању основне међузависности свих биолошких и понеких небиолошких ентитета, а као главног представника је навео Холмса Ролстона. Треба споменути и *Гаја хипотезу* Џејмса Лавлока⁴³, теорију да планета земља мења своју гео-физиолошку структуру током времена у циљу осигуравања настанка свих органских и неорганских бића и ствари, која су интегрисана у јединствену целину. Та јединствена целина, *Gaia*, заслужна је за одржавање целокупног живота на земљи. Било какво нарушавање тог унутрашњег баланса доводи у питање и опстанак земље и свих бића и ствари на њој. Људски рад нити људи сами нису привилеговани ни на који начин, они су само делови огромног мозаика, чији је сваки део једнако битан и губитак било ког од тих делова, заиста би значао -губитак човечанства.

3. Конзервативна етика посматра вредност природе и животне средине само кроз призму њене користи и искористивости ресурса од стране људи. Као таква, дијаметрално је супротна дубинској екологији, јер се заноси постизању користи људи , без обзира како ће то утицати на њихово окружење. Стога, можемо рећи да је ова филозофска оријентација изразито антропоцентрична.

Закључне напомене

Одисеј је, наводи Алдо Леополд на почетку своје „Етике земље“ , по повратку кући, обесио , дванаест слушкиња за пример другима али у сврху санкције због неморалног понашања⁴⁴. Оне су једноставно биле- ствари. Није било постављено питање њиховог живота и смрти, да ли је правично или не то што је урадио, већ- да ли је он био власник тих ствари или не. Као власник је у оквиру сва три овлашћења која му својина даје, могао и да уништи ствар или је отуђи, на начин како то жели. Да ли ми земљу, воду, ваздух и друга природна богатства, будући да их третирамо, на исти начин као Одисеј те своје слушкиње, можемо да- без икакве казне , без упозорења, са пуним правом- уништимо и не одговарамо за то?

⁴³ Thomas Donahue : „Anthropocentrism and the argument from Gaia theory, Ethics & the Environment, Volume 15, Number 2, Fall 2010

⁴⁴ <http://home.btconnect.com/tipiglen/landethic.html>. Приступ сајту: новембар 2011. године

Као практични значај ове еколошке етике наводи се "обезбеђивање моралног основа за друштвене политике упућене на заштиту животне средине и опоравак деградиране околине"⁴⁵. Други, пак сматрају, да овај тзв. "мудри антропоцентризам" може бити и циничан, те да висок ниво антропоцентричности у приступу овој материји подразумева заправо контраефекат⁴⁶.

Потребно је, као што су предлагали Вал Пламвуд и Ричард Силван (раније Рутли), да замислимо своје путовање возом⁴⁷, у коме се налази пакет са токсичним и експлозивним гасом. Посуда у којој се налази тај гас није безбедна и предвиђена за такву врсту материјала, али онај који шаље тај пакет то зна, али није једноставно хтео да предузме веће мере опреза и безбедности, пошто су оне биле скупе за њега. Путници у возу знају за такав пакет, али исто не желе ништа конкретно да предузму, већ се препуштају суду среће и вожњи машиновође. Тако се и ми понашамо, као ови путници у возу. Познајемо одређена правила понашања, осудили бисмо пренос таквог пакета али када се нађемо са тим истим пакетом у истом простору, нећемо учинити ништа да бисмо смањили опасност која нам прети. Правила еколошке етике су ту да би поново успоставила изгубљени баланс, довела путнике до тога да се побуне против преноса таквог токсичног пакета, али и да предузму одговарајуће мере за спречавање катастрофе која нам, неминовно следи.

⁴⁵ Овако значај еколошке етике посматрају писци чланка о еколошкој етици у оквиру електронске верзије Станфордове филозофске енциклопедије,

⁴⁶ Thomas Donahue „Anthropocentrism and the argument from Gaia theory, *Ethics & the Environment*, Volume 15, Number 2, Fall 2010

⁴⁷ Richard Sylvan and Val Plumwood, „Nuclear Power’ u Regan and Van De Veer, eds., *And Justice for All*, стр. 116—138., према наводима у Џозеф Р. де Жарден., наведено дело, стр.140.

*Dragana Ćorić, Ph.D., Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

Environmental Ethics – Definition, History and Ways of Development

Abstract

Although we think that environmental ethics is something new to our world, and that it exists for past 20 or so years, the truth is much different. Debates about this issue last for few decades and first mentions about ecology and protection of the environment are known for a very long time, centuries ago. The environmental ethics was deprived, and not respected, although its significance for the wellbeing of all the humans is bigger every day. In this article, we give a short overview on some of the most prominent definitions, theories and ways of developing the environmental ethics.

Key words: environmental ethics, ecology.

